

УДК 378.124:371.8

*Людмила Мохнар,
здобувач
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ВИХОВАННІ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ

У статті розкриваються теоретичні аспекти щодо ключової ролі викладача вищої школи у вихованні культури міжособистісної взаємодії курсантів. Автор підкреслює, що ефективна взаємодія між викладачами і курсантами активно впливає на останніх, формує у них цілком визначені погляди і переконання, спосіб мислення і дії. Інтелектуальні, ідейно-політичні та моральні якості викладача мають вагомe значення в усьому навчально-виховному процесі закладу.

Ключові слова: *культура міжособистісної взаємодії, педагогічна культура викладача, культура спілкування, моральне виховання.*

В статье раскрываются теоретические аспекты относительно ключевой роли преподавателя высшей школы в воспитании культуры межличностного взаимодействия курсантов. Автор подчеркивает, что эффективное взаимодействие между преподавателями и курсантами активно влияет на последних, формирует у них определенные взгляды и убеждение, способ мышления и действия. Интеллектуальные, идейно-политические и моральные качества преподавателя имеют весомое значение во всем учебно-воспитательном процессе заведения.

Ключевые слова: *культура межличностного взаимодействия, педагогическая культура преподавателя, культура общения, моральное воспитание.*

The article describes the theoretical aspects regarding the key role of the high school teacher in the education of culture of inter personal interaction cadets. The author emphasizes that the effective interaction between teachers and students actively influences the latter provides them with quite definite views and beliefs, ways of thinking and acting. Intelligent ideological political and moral qualities of the teacher have a considerable importance in the whole educational process of the institution.

Key words: *culture of inter personal interaction, pedagogical culture of teacher, communication culture, moral education.*

Історія розвитку педагогічної науки яскраво свідчить про те, що в різні історичні періоди проблема взаємодії суб'єктів педагогічного процесу – учнів і вчителів, студентів і викладачів, була надзвичайно актуальною. Вища школа завжди була одним із основних виховних інститутів суспільства і в сучасних умовах її роль у вихованні молоді зростає. Величезна соціальна значущість педагогічної праці споконвічно визначала високі вимоги до особистості вихователя, вчителя, викладача. Невипадково ще з глибокої давнини суспільство довіряло виховання молодого покоління найбільш мудрим, досвідченим і високоморальним людям. Педагогічна діяльність викладачів вищих навчальних закладів відзначається особливо високою соціальною відповідальністю, адже їх зусилля спрямовуються на підготовку еліти нації, фахівців вищої кваліфікації, від рівня знань та умінь яких залежить якість соціально-економічної, політичної, культурної розбудови української держави, формування національної свідомості й духовності її громадян. Вирішення цього завдання під силу лише педагогам, котрі мають високий рівень загальної і педагогічної культури.

Сьогодні є очевидно і не викликає сумнівів надзвичайно гостра необхідність підготовки кваліфікованих фахівців служби цивільного захисту, які володіють високою загальною психологічною та професійною культурою, умінням самостійно та гнучко мислити, ініціативно і творчо вирішувати професійні та життєві питання. Це забезпечить їх повноцінну службову діяльність не лише в екстремальних умовах, а й в умовах повсякденної службової діяльності.

У більшості психолого-педагогічних досліджень проблема взаємин педагогів і вихованців розглядається, насамперед, у контексті педагогічного спілкування (Г. Атвантер, О. О. Бодальов, В. Г. Казанська, В. А. Кан-Калик, Я. Л. Коломінський, А. Косаковські, С. В. Кондратьєва, Н. В. Кузьміна, О. О. Леонтьєв, Х. І. Лійметс, А. А. Реан та ін.). Ціла низка досліджень була присвячена впливу взаємин викладача зі студентами на особистісне зростання майбутніх фахівців, розвитку в них професійних якостей і властивостей: діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя і формування в нього стилю педагогічного спілкування (Л. В. Долинська); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І. С. Булах, Л. В. Долинська).

Мета статті – розкрити проблему виховання культури міжособистісної взаємодії курсантів у вищих закладах освіти системи МНС України та висвітлити роль викладача вищої школи в цьому процесі.

Найважливішими компонентами педагогічного процесу в закладі освіти є навчання й виховання, які зумовлюють суттєві зміни освіченості, професійної підготовки, вихованості й розвитку молоді, а також рівня

сформованості їхніх особистісних якостей. Центральною постаттю у педагогічному процесі ВНЗ системи МНС України є викладач. Він активно впливає на курсантів, формує у них цілком визначені погляди й переконання, спосіб мислення і дії. Інтелектуальні, ідейно-політичні та моральні якості викладача мають вагоме значення в усьому навчально-виховному процесі закладу.

Проблема взаємодії учнів і вчителів, студентів і викладачів розкривалася в своїй генезі з різних позицій, але загальним у всі часи було прагнення подолати пригнічення та знецінення особистості та вибудувати такі конструктивні взаємовідносини, в основі яких лежали б гуманні цінності і такий характер впливу педагога, який сприяв би саморозвитку студента, віри в реалізацію своїх потенційних можливостей, вихованню його високих духовно-моральних якостей.

Під взаєминами «викладач-студент» розуміється цілеспрямована взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності, визначається як загальними психологічними механізмами, так і чітко визначеними соціально-рольовими функціями партнерів, особливостями й закономірностями педагогічного спілкування в умовах вищого педагогічного навчального закладу [7].

Роль педагога у виховному процесі традиційно повинна бути завжди в центрі уваги. Про це з особливою силою наголошував К. Д. Ушинський: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм, наскільки добре він не був би осмислений, не може заступити особистість у вихованні. ...Без особистого безпосереднього впливу вихователя на студента істинне виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток особистості, тільки характером можна формувати характер» [9].

Особистий приклад викладача, при усій його значущості, не вичерпує всієї виховної функції викладання у вузі. Серйозний вплив на виховання особистості студента відіграють загальний авторитет і педагогічні здібності педагога. Його широка обізнаність, лекторська майстерність, екстравертованість, привабливі риси характеру, навіть зовнішність доповнюють позитивний імідж. Навпаки, недбайливе ставлення до своїх обов'язків, забудькуватість, а також лайливість, брутальність, інші вади суто людських позицій, з якими не бореться сам педагог, призводять до нездатності впливу на курсантів. Хоч останні не завжди вступають у конфлікт з викладачем, намагаючись уникати його, але в них утворюється стійка негативна реакція на його заняття, емоційна неприязнь до нього. Таке ж негативне ставлення курсантів виявляється до

тих викладачів, хто не володіє достатньою мовленнєвою майстерністю і при читанні лекцій демонструє низьку культуру мови. Тому, однією з найважливіших умов забезпечення ефективності педагогічної взаємодії є розвинена комунікативна культура викладача – культура спілкування. В основі культури педагогічного спілкування знаходиться загальна і педагогічна культура особистості – це рівень її розвитку, котрий виявляється в системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності і поведінки. Позитивних результатів у вихованні молоді досягають ті педагоги, які мають високу психологічну культуру, і навпаки – негативні приклади брутальності та грубості, використання ненормативної лексики свідчать про відсутність такої культури.

Зауважимо, що термін «культура» (від лат. culture – обробіток, розвиток, вирощування, розведення) за своїм значенням близький до таких педагогічних категорій як «освіта», «виховання», «розвиток». На цю закономірність вказує Х. Г. Гадамер в своїй роботі «Істина і метод»: «Нині освіта найтіснішим чином пов'язана з поняттям культури і означає в кінцевому підсумку специфічний засіб перетворення природних задатків і цінностей». У нашому сьогоденні все більшої актуальності набуває теза: «Від людини освіченої – до людини культури».

Аналізуючи генезу поняття «культура», слід зазначити, що з далекої давнини воно відображало внутрішній, глибинний світ особистості. У цьому плані звертає на себе увагу глибокий за філософською сутністю відомий вислів Гофмільера: «Душа культури – культура душі». За цим визначенням духовна культура особистості постає основним епіцентром культури суспільства. Виокремлюючи головні компоненти духовної культури особистості, науковці підкреслюють значення національної самосвідомості та національної культури в її творенні.

У педагогічному словнику поняття «культура» тлумачиться як «рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень володіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [2]. У такому розумінні поняття культура наближається до поняття професійної культури, культури діяльності фахівця, що знаходить відбиток у його професійній діяльності, засобах і прийомах вирішення професійних завдань.

Аналізуючи особливості педагогічної діяльності, вибудовують такий логічний ланцюжок: духовна культура – професійна культура – педагогічна культура.

Зазначимо, що вперше проблема педагогічної культури педагогів стосовно навчання курсантів вищих навчальних закладів була проаналізована у наукових дослідженнях А. В. Барабанщикова [1]. Автор розуміє під цим поняттям певний ступінь оволодіння педагогічним досвідом людства, рівень вдосконалення педагогічної діяльності. Дослідник визначає складові частини цієї культури, до яких він зараховує

педагогічну ерудицію, інтелігентність, педагогічну майстерність, уміння поєднувати педагогічну та наукову діяльність, систему професійно-педагогічних якостей, педагогічне спілкування і поведінку, вимогливість, потребу у самовдосконаленні.

Професійна культура є підвалиною діяльності викладача вищої школи, від якої залежить як удосконалення навчально-виховного процесу, так і самовдосконалення кожного викладача.

Викладач вищого навчального закладу має також досконало володіти педагогічною культурою, адже за висловом А. Дістерверга «як ніхто не може дати іншому того, що не має сам, так не може розвивати, виховувати і навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений». Тому ще 1639 року в Сорбонні у Великій хартії університетів, сформованій з метою їх об'єднання, було проголошено, що вища школа є інститутом відтворення і передачі культури.

Висока духовна, професійна і педагогічна культура викладача сприяють успішному вирішенню завдання навчання і виховання курсантів, високий моральний авторитет позитивно впливає не тільки на особистість окремого викладача, а й сприяє формуванню необхідної суспільної думки, колективного настрою, викликає намагання бути схожими на нього. Велике значення при цьому має цілеспрямованість діяльності викладача, а також постійне врахування ним індивідуальних психологічних особливостей кожного курсанта.

Проаналізувавши дослідження А. І. Лобач [5] та В. І. Зеленого [4] стосовно підходів до розуміння сутності психологічної культури викладачів, які працюють у сфері підготовки курсантів військових вищих навчальних закладів, ми дійшли висновку, що психологічна культура викладача – це інтегральна динамічна освіта, що відображає досягнутий рівень знань і практичних навичок, які забезпечують ефективність діяльності педагога.

Особливої актуальності сьогодні набуває гуманістична спрямованість особистості викладача, яка є невід'ємною від його моральних засад. Вона полягає у ставленні до іншої людини як до найбільшої цінності. Саме викладач гуманістично спрямований, як зазначає В. А. Гошовська [3], може займатися вихованням військовослужбовців на патріотичних і бойових традиціях українського народу, орієнтувати їх на ідеали демократії та гуманізму; загальнолюдські моральні цінності.

Для того, щоб виховати курсантів із високою психологічною культурою, відповідно і сам педагог повинен мати високорозвинені духовні інтереси та потреби. Викладачеві ВНЗ МНС України мають бути притаманні різнобічні інтереси, широкий кругозір, глибока потреба в інтелектуальному саморозвитку, постійна духовна наснага. Педагог

усвідомлює свої недоліки і прагне їх усунути. Він має право учити до тих пір, поки вчиться сам – це правило повинно стати професійним кредом сучасного викладача будь-якого ВНЗ, особливо системи МНС України. На сьогодні, як зазначає М. І. Нещадим, існує такий «недолік у військовій освіті України як певна невідповідність структури змісту навчання вимогам життя й реальній практичній діяльності військових фахівців» [6, с. 130] – ось чому педагог не повинен бути задоволеним досягнутими успіхами, а прагнути до самовдосконалення

Отже, культура взаємодії викладача й курсантів є одним із найбільш важливих чинників формування високопрофесійного, компетентного спеціаліста і неповторної, яскравої особистості з найвищими духовними цінностями. Викладач відіграє вирішальну роль в організації педагогічної взаємодії з курсантами в середовищі вищого навчального закладу системи МНС України. Результатом такої ефективної взаємодії є формування в курсантів здатності до управління самим собою як суб'єктом, своєю діяльністю, підвищення їхньої мотиваційної готовності до професійної діяльності, результатів самопізнання, відповідальності за себе, свої дії, вміння робити вільний вибір і відповідати за нього. Чим вищою буде психологічна культура викладача ВНЗ МНС України та ґрунтовнішою освіта курсантів, тим вищий рівень психологічної культури можна сформувати під час навчання. Відзначимо, що цей процес не припиняється після закінчення вищого навчального закладу, проте чим вищий рівень було закладено під час отримання вищої освіти, тим кращих позитивних результатів можна досягти у подальшому удосконаленні в професійній фаховій діяльності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у визначенні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов, що максимально сприяють вихованню культури міжособистісної взаємодії курсантів у вищих навчальних закладах системи МНС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабанщиков А. В. Развитие творческого мышления слушателей / А. В. Барабанщиков. – М. : Воениздат, 1979. – 170 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гошовська В. А. Актуальні питання гуманітарної та соціальної політики в Збройних Силах України / В. А. Гошовська // Наука і оборона. – 2004. – № 2. – С. 7–13.
4. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. І. Зелений. – Хмельницький, 2003. – 216 с.
5. Лобач А. И. Формирование педагогической культуры у курсантов

- командного військового училища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. І. Лобач. – М., 1992. – 192 с.
6. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія / М. І. Нещадим. – К., 2002. – 848 с.
 7. Циганок Н. І. Вплив особистісних компонентів педагогічної культури викладача у процесі формування мовленнєвої компетентності слухачів ВВНЗ / Н. І. Циганок // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 3(11). – С. 45–53.
 8. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Щеголева Т. Л. – Хмельницький, 2007. – 246 с.
 9. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – 325 с.